

Lägenhetsdörrar

Lägenhetsdörrarna är en viktig del av trapphusets utformning. De kan vara målade eller utformade i samma stil som ett välbevarat trapphus. Idag ställs många nya krav på äldre lägenhetsdörrar. Här kan du läsa om vad som kännetecknar lägenhetsdörrar i Stockholms bostadshus och hur en dörr kan renoveras och förstärkas.

Historik

1880–1890-tal

Det sena 1800-talets lägenhetsdörrar var ofta pardörrar, så kallade deurbatängdörrar. De var mörklaserade eller ådringsmålade

för att likna ek, valnöt, mahogny eller annat träslag. Ibland hade dörrarna skulpterade överstycken av gips som målades på samma sätt som dörren.

Köksdörrar eller lägenhetsdörrar i enklare bostadshus från denna tid

var enkla fyllningsdörrar, så kallade spegeldörrar. Dessa kunde också vara ådringsmålade eller målade i en enhetlig kulör.

I slutet av 1800-talet fanns inte elektricitet som ljuskälla i vanliga bostadshus. Därför var fönstren mycket viktiga. Trapphusen försågs med stora fönster och för att få in ljus i lägenheternas tamburer var ofta lägenhetsdörrarnas övre fyllning av glas. Glaset kunde vara etsat eller färgat för att minska insynen från trapphuset. Ibland användes även klarglas på vilket man limmade vaxat papper.

En spegeldörr från 1930-tal med tre lika stora speglar. Stadsmuseets museilägenhet på Sticketbärsvägen. Foto: Ingrid Johansson.

En enkel fyllningsdörr utan glas i ett mindre påkostat hus från tidigt 1900-tal, Södermalm. Foto: Hanna Gärdstedt.

En pardörr i jugendstil med blyinfattat glas, Södermalm. Foto: Ingrid Johansson.

1900–1910-tal

Under 1900-talets första år började enkeldörrar att förekomma även i mer exklusiva trapphus. Den översta fyllningen var ibland glasad. Pardörrar var fortfarande mycket vanliga och i de övre glasade fyllningarna blev det nu allt vanligare med blyinfattat och färgat glas.

I trapphus utformade i jugend eller nationalromantisk stil kunde dörrarna vara försedda med ornamentik. Jugenddörrar kunde förses med skulpterade överstycken.

1920–1930-tal

Under 1920- och 1930-tal hade pardörrar helt försvunnit från de

nybyggda trapphusen till förmån för enkla fyllningsdörrar. Dessa kunde ha tre eller fyra lika stora fyllningar ovanför varandra eller en helt slät fyllning. Vanligtvis var dörrarna liksom vid sekelskiftet 1900 ådringsmålade men nu började ljusa enfärgade dörrar att förekomma. Trärena ytor efterfrågas även. En lägenhetsdörr kunde vara tillverkad i massiv ek eller försedd med björkfaner.

Brevinkast, ringklocka och dörrhandtag var under 1920-talet ofta enkelt utformade och tillverkade i mässing. Ibland förekom även mer arbetade dörrhandtag utformade efter 1700-talsförebild. Under 1930-talet började dörrhandtag i rostfritt stål eller förkromad mässing att förekomma. Även bakelit användes till vissa detaljer.

1940–1950-tal

Under 1940-talet blev en helt ny typ av lägenhetsdörr vanlig. Släta skivtäckta dörrar med eller utan isolering ersatte de massiva fyllningsdörrarna. Dörrarna hade ofta ett ytskikt av faner, ofta björk, ljus mahogny, teak eller gabon. Eftersom dörrarna ofta var isolerade med papp sattes inte sällan innerdörrar in för ljudisoleringens skull. Detaljer som dörrhandtag, ringklockor och brevinkast var som regel av förnicklad mässing.

1960–1970-tal

Under slutet av 1950-talet användes fortfarande släta dörrar med olika typer av faner som ytmaterial. De enklaste dörrarna fungerade dock inte i utomhusmiljö varför lägenhetsdörrar i loftgångshus från slutet av 1960-talet och början av 1970-talet försågs med stabilare bättre isolerade dörrar, exempelvis med en yta av teak.

Vänster: En slät dörr från 1950-talet, Blackeberg. Intill skymtar en ny säkerhetsdörr i stål med en yta av träimiterande plastfilm. Foto: Göran Fredriksson.

Nedan: Lägenhetsdörrar i ett loftgångshus från 1970-talet, Rinkeby. Det är tydligt att dörrarna formgivits och färgsatts med hänsyn till hela fasaden. Foto: Göran Fredriksson.

Material och konstruktion

Fyllningsdörrar

Fram till och med 1930-talet var de allra flesta lägenhetsdörrar fyllningsdörrar, så kallade spegeldörrar. Från och med 1800-talets senare del var de vanligen sammansatta på snickerifabrik och inte längre hantverksmässigt tillverkade. Att dörrarna hade fyllningar berodde på att det var det enklaste sättet att bygga en hållbar dörr i massivt trä. Dörren är uppbyggd av ett ramverk med fyllningar.

Släta dörrar

Dessa började främst förekomma under 1940-talet och är uppbyggda av en skivtäckt ram med eller utan isolering. Dörrarna är vanligtvis klädda med lackat faner i exempelvis ek, björk, ljus mahogny, teak eller gabon. Det finns dörrar med en ordentlig isolering men vanligast var att dörren var oisolerad eller hade en isolering av papp. Skivan på dörrens framsida och baksida var vanligtvis av masonit eller plywood.

Nya krav på gamla dörrar

Många nya krav ställs på gamla dörrar. De kan gälla såväl säkerhet som ljudisolering och brandskydd. Inför en diskussion om renovering eller byte av dörrar är det viktigt att fundera igenom ordentligt vad det är som fungerar och vad som inte fungerar.

- Finns ett säkerhetsproblem i huset? Hur många inbrott har skett i lägenheter de senaste åren? Hur har dessa inbrott skett?

- Är lyhördheten mellan lägenhet och trapphus ett problem? Är akustiken i trapphuset en del av problemet?

- Är säkerheten eller lyhördhet

ett problem för alla i huset? Är vissa lägenheter mer utsatta än andra?

Med utgångspunkt från dessa frågor är det möjligt att ta ställning till vilka eventuella åtgärder som är nödvändiga. Om inbrott alltid sker via källarfönster är det kanske husets skalskydd och inte lägenhetsdörrarna som behöver

förbättras. Om inbrottsproblem endast gäller vissa lägenheter kanske dessa kan förses med gallergrind. Om akustiken i trapphuset leder till ljudstörning kanske den kan förbättras med mattor etc.

Brandskydd

Brandskyddet för ett hus måste leva upp till den brandskyddsnivå

Slät lägenhetsdörr från 1930-talet som har förstärkts med en hel platta på dörrens insida. Östermalm. För att förstärka säkerheten ytterligare har en gallergrind monterats innanför dörren. Foto: Ingrid Johansson.

som gällde när huset byggdes. I ett gammalt hus kan fastighetsägaren själv vilja förbättra brandskyddet. Vid en större ombyggnad som innebär ändrad användning i ett gammalt hus ställs däremot nya krav. Då uppstår så kallade följdkrav som innebär att andra delar av byggnaden som påverkas av ändringen också måste leva upp till dagens brandkrav. Det gäller exempelvis trapphus i flerbostadshus vid en vindsinredning.

Enligt Boverkets byggregler (BBR) måste en lägenhetsdörr i ett nybyggt hus kunna stå emot brand under minst 30 minuter (dörren ska ha brandklassning EI30). Detta är vad en nyttillverkad säkerhetsdörr klarar av. I FOA:s forskningsrapport från år 2000 *Försök med brandpåverkan mot fyllningsdörr* kan man läsa att en normal brandskyddsmålad fyllningsdörr, med ett minst 40 mm tjockt ramverk och fyllningar som på det tunnaste stället är minst 9 mm, kan i princip uppnå denna nivå. Det kan ske genom montering av fibercementskivor, så kallad minerit (8 mm), på insidan av dörren över fyllningarna samt montering av svällister längst dörrens kanter. Listerna sväller vid upphettning. Om spånskiva används istället för minerit kan dörrens insida även behöva målas med brandskyddsfärg.

Enbart genom brandskyddsmålning och montering av svällister kan en äldre spegeldörr stå emot brand mellan 15 och 30 minuter. Om följdkrav inte ställs på trapphuset på grund av ändrad användning kan detta vara ett fullgott alternativ för förstärkt brandskydd i ett flerbostadshus. Av utrymnings-skäl kan en äldre dörr även behöva hängas om så att den blir utåtgående istället för inåtgående.

Släta dåligt isolerade skivtäckta dörrar kan vara möjliga att förstärka ur brandskyddssynpunkt. Ur bevarandesynpunkt är det framför allt angeläget ha kvar den fanerklädda ytan på dörrens utsida. Därför åtgärdas dörren inifrån genom att täckas med en fibercementskiva eller en skiva av annat obrännbart material. I de fall det finns ett mellanrum mellan dörrens nederkant och tröskeln måste detta självklart även åtgärdas med en ny tättslutande tröskel.

Säkerhet

Inbrottskydd till lägenheter i flerbostadshus är inte en fråga som regleras av lagar. Det styrs av en

önskan om att skydda hem och tillhörigheter. Förstärkning av befintlig dörr kan ske med hjälp av nytt lås och bakkantsbeslag, det vill säga ett beslag som spärrar gångjärnen så att dörrbladet inte går att lyfta av. När du byter lås kan du välja ett hakregellås som också hjälper till att hålla dörrbladet på plats. Ett sådant lås är försett med en hake som griper tag i karmen och därmed gör den omöjlig att separera den från dörren. En pardörr bör även förstärkas genom att det ena dörrbladet görs fast i karmen med en spärr i överkant och underkant.

Förstärkning av själva dörrbladet kan också ske genom

En förstärkt dörr med nytt hakregellås som tillsammans med bakkantsbeslag gör den omöjlig att lyfta av, Östermalm. Foto: Ingrid Johansson.

montering av plattor och eventuellt tunn plåt över speglarna på dörrens insida. Detta kan göra speglarna svårare att parera för tjuven som försöker ta sig rakt igenom dörren. En slät dörr kan förses med en 1 mm stålplåt på insidan. Ett annat sätt att göra det omöjligt att ta sig in för en tjuv är att montera en gallergrind direkt innanför ytterdörren.

Påpekas bör även att det är viktigt att vidta säkerhetsåtgärder som är anpassade till det enskilda huset. Många byter slentrianmässigt till säkerhetsdörr bland annat på grund av en utbredd uppfattning att hemförsäkringens premie då sjunker kraftigt. Enligt Stadsmuseets rundringning (dec 08) till tre av de största försäkringsbolagen stämmer detta inte. Två av bolagen erbjuder upp till

tio procent lägre premie – vilket motsvarar ungefär 50–100 kronor per år för en vanlig trerummare – medan ett bolag inte erbjuder någon sänkning alls. Ur försäkringsbolagens perspektiv är det även viktigt att brandförsvaret vid en brand kan komma in i lägenheten, något som försvaras med en säkerhetsdörr.

Ljudisolering

Ljudisolering mot trapphus är inget lagkrav men ofta ett funktionskrav boende och ägare gärna vill åtgärda i samband med byte eller renovering av lägenhetsdörr. Ljudisoleringen kan förbättras avsevärt genom tätning med lister och montering av skivor över hela dörren eller över speglarna på insidan av dörren. För att få en ljudisolerande effekt är det viktigt

Ursprunglig ringklocka och dörrhandtag på en 1930-talsdörr, Östermalm. Detaljer som handtag och brevinkast har stor betydelse för upplevelsen av dörren och trapphuset. Foto: Ingrid Johansson.

att mellanrummet i dörren eller mellan spegeln och plattan isoleras med mineralull eller liknande.

Tätning mellan dörr och karm kan också förbättra ljudisoleringen avsevärt. Ett tungt draperi innanför dörren kan även avhjälpa en del ljud. Om innerdörr finns är den också självklart värdefull för ljudisolering.

Brevinkast

Idag ställer Posten krav på att brevinkast av arbetsmiljöskäl ska vara placerade på en viss nivå. Lägenhetsdörrar från förra sekelskiftet kan ha brevinkast som sitter för högt medan dörrar från mitten av 1900-talet kan ha brevinkast som sitter för lågt. Ibland är det möjligt att flytta brevinkastet till en lämplig nivå i dörren. Då är det viktigt att hålet för det gamla brevinkastet lagas på ett sätt så att det smälter in väl. Det gamla inkastet kan också plomberas och sitta kvar i dörren. Om det inte går att ta upp ett nytt hål i dörren kan inkastet plomberas och en låsbar brevlåda istället placeras intill dörren. Postboxar i husets entré kan även ersätta brevinkasten.

En fyllningsdörr i björkfaner från 1930-talet med en enda stor fyllning. Innanför dörren sitter en innerdörr som dämpar ljudet från trapphuset, Kungsholmen. Foto: Ingrid Johansson.

Så kan du renovera

En eller flera av följande åtgärder kan genomföras för att förbättra dörrens säkerhet, brandskydd och ljudisolering. Tänk på att resultatet ofta blir mycket bättre om en anlitad arkitekt tar fram ritningsmaterial och förfrågningsunderlag. Jämfört med att installera en säkerhetsdörr kan kostnaden ändå bli betydligt lägre.

Inför upphandlingen av en renovering är det viktigt att ställa exakta krav på utförande, material och konstruktion. Tänk också på att ta in offerter från minst tre snickerier och be dem ange referensobjekt. Ta även kontakt och kontrollera att tidigare beställare verkligen blev nöjda med resultatet.

Fyllningsdörrar

- Montering av svällister i frästa spår i dörrens kanter
- Invändig brandskyddsmålning

Infräst svällist i en dörr från sent 1800-tal, Södermalm. Listen sväller vid upphettning och för att fungera är det viktigt att den inte är övermålad. Foto: Göran Fredriksson.

Ådringsmålning av lägenhetsdörr, Östermalm. Vid renovering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse är det alltid viktigt att anlita hantverkare med erfarenhet av värdefulla miljöer. Foto: Ingrid Johansson.

alternativt förstärkning av fyllningar genom montering av fibercementplattor på insidan av dörrens fyllningar

- Isolering av mellanrummet mellan eventuella nya plattor och dörrens fyllningar med ett obrännbart material, exempelvis mineralull
- Förse dörren med nytt bakkantsbeslag och hakregellås
- Montering av nya tätninglister mellan karm och dörr
- Montera en gallergrind direkt innanför dörren
- Hänga tillbaka en eventuell innerdörr

Släta dörrar

- Montering av svällister i frästa spår i dörrens kanter
- Montering av en 1 mm stålplåt som täcker dörrens insida
- Montering av en fibercementskiva eller skiva i annat obrännbart material som täcker dörrens insida
- Förse dörren med nytt bakkantsbeslag och hakregellås.
- Montering av nya tätninglister mellan karm och dörr
- Montera en gallergrind direkt innanför dörren
- Hänga tillbaka en eventuell innerdörr

Vänster: En ursprunglig lägenhetsdörr från 1930-talet, Kungsholmen. Höger: En ny säkerhetsdörr i samma trapphus. Den nya dörren är klädd i faner lik den ursprungliga dörrens. Det ursprungliga fodret sitter fortfarande kvar kring dörrhålet och detaljerna är lika de ursprungliga. På håll är det endast gångjärnen som avslöjar att dörren till höger är ny. Foton: Hanna Gårdstedt.

Byte av dörr

Trots att renovering är möjlig kan det ibland ändå vara nödvändigt att byta dörr. En fyllningsdörr kan exempelvis ha stora skador. Släta skivtäckta dörrar kan också vara av varierande kvalitet. Ingreppen kan bli så stora att man i princip måste byta hela dörren. Om man bestämmer sig för att byta till en säkerhetsdörr finns det dock flera saker att tänka på för att få ett så bra resultat som möjligt.

Ytskikt Ställ krav på en yta som motsvarar den ursprungliga. Det är vanligtvis faner men kan också vara ådringsmålning. Anlita duktiga målare som är vana vid att ta hänsyn till trapphusets historia.

Profiler Dörrens profilering kring fyllningar etc går med hjälp av lister att efterlikna på en modern säkerhetsdörr. Vissa leverantörer erbjuder bra lösningar. Ställ höga krav.

Detaljer Dörrens detaljer är en mycket viktig del av intrycket. Dörrhandtag, låsbrickor, brevinkast, namnskylt, ringklocka etc. är viktiga detaljer som kan avgöra helhetsintrycket.

Dörrfoder Om det sitter ett tidstypiskt foder kring den gamla dörren kan det flyttas över och rama in även den nya dörren. På så sätt smälter den bättre in i trapphusmiljön.

HANNA GÅRDSTEDT

Läs mer om Stockholms hus på www.stadsmuseum.stockholm.se/byggnadsvard

Faktarummet på Stockholm stadsmuseum

I Faktarummet finns arkivmaterial av olika slag: inventeringar, äldre fotografier, referensbibliotek m.m.
Tel 08-508 31 710

Stockholmskällan

På webbplatsen Stockholmskällan kan du hitta fotografier, litteraturtips, arkivhandlingar m.m. om Stockholm.
www.stockholmskallan.se